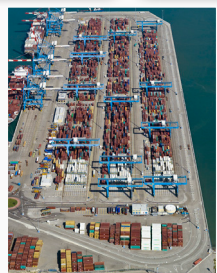

הערכה אסטרטגית ימית לישראל 2019/20

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב

עורך והפיק: אהוד גובן

7. הצי המצרי בעת החדשה – מאין הוא בא ולאן הוא הולך? האם בדרכו להיות צי של "מים ירוקים"?¹

גואטה שלמה

מבוא

בשנים האחרונות, ובמיוחד בחומש האחרון מאז עלייתו של א-סיסי לשלטון, רבים הם הפרסומים העוסקים בתוכניות הרכש וההתעצמות של הצי המצרי ופיתוח תשתיותיו במרחב הימי של המזרח התיכון. מסיכום הפרסומים בשנים האחרונות מצטיירת תמונת רכש מרשימה ומפוארת הכוללת פלטפורמות ימיות חדישות, הפעם לא פלטפורמות משומשות מיד שנייה כבעבר. רשימת הרכש בעשור הנוכחי כוללת צוללות חדשות מגרמניה, פריגטות וכלי לוחמת שטח רב-תכליתיים מצרפת, מגרמניה ומארה"ב, והיד עוד נטויה, לרבות אפשרויות לרכש ימי מרוסיה וממדינות באסיה. לרכש הפלטפורמות יש להוסיף הצטיידות במערכות נשק ואמל"ח ימי מגוון ומתקדם ממיטב התעשיות, לרבות כלי טיס למשימות ימיות.

חלק מהחוקרים והפרשנים בישראל רואים תהליך התעצמות זה בחומרה, ומייחסים אותו כחלק מכוונה זדונית ועוינת עתידית כלפי ישראל. כלומר, בבוא העת, נועדה התעצמות זו בראייתם, לשמש את מצרים בתרחיש עתידי של הסלמה, שחיקת הסכם השלום, או מלחמה ממשית נגד ישראל. גישה זו מסתמכת בחששה על ניסיון העבר (הפתעת מלחמת יום הכיפורים (1973) כולל הכישלון המודיעיני ושחיקת הסימנים המעידים שקדמו למלחמה), ועל משקל העצה בספר משלי (כח, 14): "אֲשָׁרִי אֶדָם מִפְּחַד תְּמִיד וּמִקְשָׁה לְבוֹ יפול ברעה".

חלק אחר מהפרשנים והחוקרים העוקבים אחר הנושא, רואים בתהליך ההתעצמות הנוכחי של הצי המצרי המשך טבעי ומובנה של תהליך שהחל עוד בתחילת המאה ה-19. תהליך שיזמו אותו והחלו בו מייסדיה של מצרים המודרנית בעת החדשה, החל ממחמד עלי במחצית הראשונה של המאה ה-19, דרך הנשיא גמאל עבד אל-נאצר, ששלט במצרים בשנים 1952-1970 ועד ימיו של הנשיא הנוכחי, עבד אל פאתח א-סיסי השולט במצרים דה-פקטו מאז שנת 2013, ודה-יורה משנת 2014. כל אחד ממניעיו ובדרכו, פעל (ופועל) לממש את החזון לפיו, **מצרים היא מעצמה ימית אזורית.**

1 מאמר זה הוא תמצית של טיוטת סקירה היסטורית רחבה על אודות המרכיב הימי המצרי בשנים 1800-2020. הסקירה היא פרי עטו של מחבר המאמר, ומצויה עדיין בשלבי כתיבה ועריכה סופיים.

המאמר הנוכחי אינו מתיימר להכריע באופן נחרץ בין שתי הגישות. עם זאת, ראוי להעיר כי הסכם השלום בין ישראל למצרים הוא אינטרס אסטרטגי חשוב ומשותף לשתי המדינות. הוא ממשיך להתקיים במשך ארבעה עשורים, כולל בתקופת כהונתו הקצרה של הנשיא מורסי, שנתמך על ידי תנועת "האחים המוסלמים" העוינת את ישראל.² זאת ועוד, למצרים יש כיום ים של אתגרים ואיומים במרחב הימי באזור, המחייבים אותה לתת מענה בשתי זירות של לחימה: בים התיכון ובים האדום לכל אורכו עד מפרץ עדן. כל זאת, לנוכח התפקיד החשוב של תעלת סואץ בכלכלה המצרית, וגילויים של מרבצי גז גדולים בים התיכון (וסימנים להימצאות משאבים דומים גם באזור הכלכלי הבלעדי של מצרים בים האדום).

במונחים של אסטרטגיה ימית, יש הרואים את צעדי ההתעצמות האינטנסיביים של הצי המצרי כמונעים מתוך המטרה להיכלל בעתיד בהגדרה של "צי של מים ירוקים".³ הערכה ברוח זו מופיעה, לדוגמה, במאמר שאותו פרסם חוקר יווני בשם תיאודור באס-יניס ביולי 2017.

החוקר באז-יאניס סוקר בהרחבה את תהליכי ההתעצמות של הצי המצרי לצד הבעת הערכתו של הכותב שבתום תהליך ההתעצמות השאפתני עשוי הצי המצרי להיכלל בהגדרת "צי של מים ירוקים". למען הדיוק נצטט את הקטע הרלוונטי בשפתו המקורית של המאמר:⁴

Rating Future Egyptian Navy

After the completion of this ambitious modernization program I could assume Egyptian navy as either a "Green Water Navy" or due to G. Till categorization standards as a "medium level naval power capable to project power offshore in a regional range".

2 תנועת האחים המוסלמים נוסדה במצרים על ידי חסן אל-בנא בשנת 1929. השיח' אחמד יאסין ממייסדי תנועת החמא"ס ברצועת עזה הוא איש תנועת האחים המוסלמים ולחמא"ס זהות רעיונית ואידיאולוגית עם תנועת האחים המוסלמים.

3 המונח "מים ירוקים" הוא מונח חדש יחסית ומתייחס לכוח ימי בעל יכולת לפעול הרחק מחוף לתחומי המים הריבוניים של ארצו לרבות יכולות פעולה באוקיינוס סמוך. זהו למעשה סיווג המגשר בין חיל ים/משמר חופים של "מים חומים" המתייחס לכוח ימי המסוגל לבצע פעולות משמר או פעולות צבאיות בטווחים מוגבלים במרחב ימי הכלול בתחומי המים הטריטוריאליים של המדינה, לבין צי של "מים כחולים" שהוא כוח ימי מעצמתי המסוגל לפעול ברחבי העולם, במרחבי האוקיינוסים ולהפגין שליטה ועוצמה בטווחים רחבים ורחוקים כולל הימצאות של קבוצות קרב שבמרכזן נושאת מטוסים.

4 Egyptian Navy upgraded – Seeking for security or an indication of strategic aspirations?, Theodore Bazinis, 29 July 2017 Naval Analyses, www.navalanalyses.com/2017/07/egyptian-navy-upgraded-seeking-for.html

המרכיב הימי המצרי – רקע היסטורי

המאה ה-19⁵

בשנת 1805 עלה לשלטון כשליט על מצרים קצין נמרץ ממוצא אלבני בשם מוחמד עלי. על מנת לממש את שאיפותיו הפוליטיות, השכיל מוחמד עלי להבין שנדרשת לו עוצמה ימית לשם כך. יחד עם בניו ובמיוחד בנו איברהים פאשא (שבנערותו היה חניך של אדמירל הצי העות'מאני) החל לפתח צי מלחמה. בתחילה כלים פרימיטיביים על בסיס סירות דיג גדולות שנבנו בקהיר והועברו בהמשך לסואץ ולאכסנדריה, בהמשך בסיוע צרפתי בעיקר, נבנו כלי לוחמה מתקדמים בהתאם לרוח התקופה.

איור 1: מוחמד עלי מפקח אישית מקרוב אחר בניית ספינות עבור הצי

הצי המצרי הופעל לבקשת העות'מאנים בשנת 1821⁶ בפיקודו של איברהים פאשא לדיכוי המרד של היוונים נגד האימפריה העות'מאנית. ההרפתקה הימית המצרית בארכיפלג היווני הסתיימה באוקטובר 1827 בקרב "נאברינו" (Navarinon), קרב שניטש בין צי עות'מאני-

5 לתולדות המרכיב הימי במצרים במהלך המאה ה-19 ר': שמעון שמיך, תולדות הערבים במזרח התיכון בעת החדשה, הוצאת רשפים, תל אביב, 1987; חגי ארליך, מבוא להיסטוריה של המזרח התיכון בעת החדשה, חטיבה ב' יחידה 3 האוניברסיטה הפתוחה, 1988; Dodwell, H. (2011). The founder of modern Egypt: A study of Muhammad'Ali. Cambridge University Press, First published in 1931 and reprinted in 1967.

6 לפעילות הימית בים התיכון קדמה בין השנים 1811–1821 פעילות צבאית ימית בים סוף בחצי האי ערב עד למפרץ עדן ובחוף סודאן ואתיופיה בגדה המערבית של ים סוף (שמיר 1987: עמ' 40–45; ארליך 1988: עמ' 75).

מצרי לבין צי משותף של בריטניה, צרפת ורוסיה. יצוין שזה היה הקרב הימי הגדול האחרון שנערך בין אוניות מפרש מלחמתיות. הצי המשותף עות'מאני-מצרי הוכרע, וכעבור שנה נאלץ איברהים להיכנע ולעזוב את יוון. המפלה בקרב זה דחפה את מוחמד עלי להקים צי מלחמה מודרני בסיוע מומחה צרפתי. העבודות לבניית האוניות החדשות החלו בשנת 1828, ובשנת 1831 הושקה האונייה הראשונה שזוודה וחומשה ב-100 (!) תותחים, ונקראה על שמו של הפאשה "מוחמד עלי".⁷

ההרפתקאות הימיות של מוחמד עלי ובנו איברהים נמשכו במהלך עשור שנות ה-30 של המאה ה-19, הפעם ישירות נגד האימפריה העות'מאנית, במסגרת מסע יבשתי ימי לכיבוש ארץ ישראל, לבנון וסוריה, שבמהלכו נכנע הצי העות'מאני למצרים. אלא שבלחץ המעצמות נאלצו מוחמד עלי ובנו, בתחילת שנות ה-40, להשיב את הצי העות'מאני, ולחתום על הסכם שלום עם האימפריה.

לאחר מותם של מוחמד עלי ובנו איברהים באמצע המאה ה-19 השתלב הצי המצרי במלחמת קרים. לבקשת העות'מאנים שיגרו המצרים כוח צבאי שכלל כ-12 ספינות מלחמה לים השחור כסיוע לאימפריה העות'מאנית במלחמתה נגד רוסיה. בנובמבר 1853 התרחש קרב "סינופ" (Sinop) בים השחור, שבמהלכו השמיד הצי הרוסי והטביע את הצי העות'מאני והמצרי שעגנו בנמל סינופ. מפקד הצי העות'מאני נפל בשבי, וניצחון רוסי זה היה בין הסיבות לכניסת צרפת ואנגליה למלחמה.

כמעט עד אמצע המאה ה-20 (קצת פחות מ-100 שנים) התאפיין המרכיב הימי במצרים כמרכיב נחות המצוי בדעיכה ושקיעה. מרבית אוניות הצי המצרי המפואר הפכו לגרוטאות. גם גרעין קטן של צי סוחר שהוקם בימיו של המושל איסמעיל נמכר בסכום פועט לקונים בריטים בסוף המאה ה-19 בשל חובות כספיים מצטברים של מצרים. עסקה זו הביאה לחיסול צי הסוחר המצרי עד שחודשה שוב פעילותו ברבעון הראשון של המאה ה-20.⁸

בה בעת נשמטה בהדרגה, במחצית השנייה של המאה ה-19, אחיזתה של האימפריה העות'מאנית במצרים. בתקופה זו, שכזכור במהלכה נכרתה ונחנכה תעלת סואץ בשנת 1869, הלכה וגברה על מצרים השפעתן של צרפת ובהמשך של בריטניה. לקראת שלהי המאה ה-19 הפכה בריטניה להיות בעלת השליטה הכמעט בלעדית במצרים, לרבות שליטה על נכסיה הימיים של מצרים (הנמלים ותעלת סואץ), בין ובמהלך שתי מלחמות העולם שהתחוללו במאה ה-20.

7 Dodwell, שם עמ' 223.

8 שמיר, שם עמ' 176.

המאה ה-20

בשלושת העשורים הראשונים של המאה חלה התאוששות מסוימת במכלול הספנות האזרחית במצרים עת החלה פעילותן של שתי חברות ספנות בבעלות מצרית, אולם המרכיב הימי הצבאי נותר זניח ומוזנח, וכלל בעיקר סירות משמר למניעת הברחות וסירות להעברת דואר.

בשנת 1946, לאחר תקופת קיפאון שנמשכה כמעט 100 שנים, הוקם הצי המצרי מחדש בצו מלכותי של המלך פארוק. משנת 1948 ועד לשנת 1974 נטל הצי המצרי חלק פעיל בכל סבבי הלחימה נגד ישראל (מלחמת העצמאות [1948] שבמהלכה הוטבעה אוניית הדגל של הצי המצרי 'אל-אמיר פארוק' בידי הקומנדו הימי הישראלי; מבצע סיני [1956] שבמהלכו נלכדה המשחתת 'איברהים אל-אוול' מול חופי חיפה; מלחמת ששת הימים [1967]; מלחמת ההתשה [1969-1970] ומלחמת יום הכיפורים [1973]).

שנות ה-50-60

בהקשר לשנים אלה ראויה להדגשה מיוחדת, מבחינת בניין הכוח הימי, תקופת שלטונו של הנשיא גמאל עבד אל-נאצר בין השנים 1952-1970. הנשיא נאצר שקד על התעצמות משמעותית של הצי המצרי, שהגיעה לשיאה ערב מלחמת ששת הימים (יוני 1967). התעצמות זו (מאז "העסקה הצ'כית"⁹ משנת 1955) יצאה לפועל בסיוע הסובייטיים, ששאפו מצידם לקבל בתמורה היתר לנוכחות ימית קבועה בנמלי מצרים, במיוחד לאחר שחווה המאחו הימי שלהם באלבניה הגיע לסיומו בשנת 1961. התעצמות הצי המצרי באותן שנים הייתה רבה ומגוונת, וכללה כלי לוחמה מקו ראשון¹⁰ ובהם משחתות, צוללות, ספינות טילים (שני הסוגים האחרונים נכנסו לשירות במזרח התיכון לראשונה במצרים), ספינות טורפדו, ספינות נגד צוללות ושולות מוקשים לרוב. כמו כן נקלטו גם כלי שיט מקו שני ומערכי הגנת החוף, לרבות טילי חוף ים, תותחי חוף וציוד גילוי ובקרת אש.¹¹

9 "העסקה הצ'כית" – עסקת נשק גדולה שנחתמה בין מצרים לגוש הסובייטי בספטמבר 1955. מבחינה ימית כללה העסקה מרכיבי לוחמה משמעותיים כגון משחתות וצוללות מעודפי הצי הפולני, כמו כן ספינות טורפדו וכלים נוספים. ראשוני כלי השיט שהיו כלולים בעסקה זו סופקו במחצית הראשונה של שנת 1956 בעוד שחלקם האחר אספקתן התעכבה בשל מלחמת סיני ונמסרו בשנת 1957.

10 כלי שיט "מקו ראשון" הכוונה לכלים בעלי יכולת התקפית כגון ספינות טילים, פריגטות, משחתות וצוללות. כלי שיט "מקו שני" הן ספינות למשימות הגנה, תובלה ולוגיסטיקה וכדומה.

11 על בניין הכוח הימי המצרי בשנים 1955-1967 מתבסס מחבר המאמר בסקירתו המלאה על מגוון מקורות: (א) פרסומי השנתונים של JANE'S FIGHTING SHIPS; (ב) ספרו של אלחסייני (לשעבר ראש מחלקת היסטוריה של הצי המצרי), Mohrez Mahmoud El-Hussini, Soviet & Egyptian relations, 1945-86; (ג) פסח מלובני, דגל אדום מעל המזרח התיכון, הוצאת אפי מלצר בע"מ, מהדורה ראשונה 2017; (ד) אלכסנדר רוזין, שיתוף פעולה ימי של ברית המועצות עם הצי המצרי. חלק 1+2 בתוך אסופת מאמרים בקישור: alerozin.narod.ru

יש לציין בתקופה זו את הלאמת תעלת סואץ על ידי נאצר (יולי 1956) והעברת השליטה בתעלה לידי מצרים. פעולה זו העבירה לידי מצרים נכס ימי משמעותי המהווה חלק חשוב בהכנסות ממשלת מצרים (כולל מימון הקמת הסכר באסואן על ידי הסובייטים) כמו גם כלי פוליטי בינלאומי (ניתן לציין בהקשר זה החרמת סחורות ישראליות שעברו בתעלה).¹² מתקופה זו נוספה אבטחת התעלה למשימות הצי המצרי.

נאצר ראה בחזונו הקמת צי חזק שיקנה למצרים מעמד של מעצמה אזורית בהלימה לתורת "שלושת המעגלים" שהוא פיתח: המעגל הערבי, המעגל המוסלמי והמעגל האפריקאי. מעבר לנדבך האידיאולוגי ראו נאצר, כמו גם מפקד הצי המצרי באותן שנים אדמירל סולימאן עיזת, את ייעוד הצי כמי שייתן מענה להתמודדות נגד ישראל מחד גיסא, ובנוסף לכך ובה בעת ייתן מענה לאיום אפשרי מצד ציי המעצמות המערביות. זאת במיוחד לאור הטראומה שחוותה מצרים בשנת 1956 במהלך מערכת סיני וההתכתשות עם צרפת ובריטניה סביב אירועי הלאמת תעלת סואץ.

מבחינה אזורית יצינו שני אירועים מרכזיים בעולם הערבי במחצית השנייה של שנות ה-50 ובתחילת שנות ה-60, שבהם הייתה מעורבת מצרים. האחד, האיחוד המצרי-סורי בשנים 1958-1961 שטמן בחובו פוטנציאל איום משמעותי לישראל בתווך הימי, וזאת מעצם הקמתו של צי מלחמה משותף של שתי המדינות. איחוד זה התבטל בשנת 1961 ביוזמת הסורים ולמגינת ליבו של נאצר.

האירוע השני הוא מלחמת תימן בשנים 1962-1967, מלחמה שמצרים הייתה מעורבת בה עמוקות. נראה כי ההשפעה העיקרית המזיקה של המלחמה הזו הייתה ביחס לזרוע היבשה וזרוע האוויר של הצבא המצרי. באשר לזרוע הים המצרית, הרי שמעורבותה הייתה שולית וזניחה יחסית, שכן יחידות חיל הים לא היו מעורבות בלוחמה ימית ממש, ומשימותיהן היו בתחום של תובלת גייסות, אמצעי לחימה ואספקה לוגיסטית תוך גיוס אוניות סוחר למאמצי התובלה. בסיכומו של דבר, לא נראה שהמעורבות הצבאית בתימן הייתה צריכה להשפיע משמעותית לרעה על הצי המצרי (בשונה משאר זרועות הצבא המצרי) לקראת מלחמת ששת הימים בשנת 1967.

עד מלחמת ששת הימים הגיע הצי המצרי לשיא עוצמתו לאחר הצטיידות מסיבית מברית המועצות. במלחמה עצמה הנחיל הצי המצרי אכזבה קשה לנשיא נאצר מאחר שלא מימש כלפי ישראל תוכניות התקפיות שהיו מצופות ממנו. יש להניח כי הימנעות הצי המצרי מפעילות התקפית נגד ישראל נבעה בשל החשש מחיל האוויר הישראלי, שבשעות הראשונות של המלחמה הנחיל מפלה מוחצת לחיל האוויר המצרי, וחששו של מפקד הצי

12 ר' לדוגמה "מטען שלישי הוחרם, 'ניקולס קהיריס' קורבן להסגר המצרי בסואץ", jpress.org.il/olive/apa/nli_heb/SharedView.Article.aspx?href=MAR/1959/03/26&id=Ar00201

היה שלא יקבל חיפוי אווירי אם יפעל הרחק מנמלי הבית שלו. מפאת חוסר תפקודו של הצי המצרי במלחמה הודח מפקדו האדמירל עיזת בידי הנשיא נאצר על אף שהיה מפקד נערץ על פיקודיו. (לימים ייקרא דגם של קורבטה חדשה על שמו – קורבטה מדגם "אמבסדור" שנבנתה בארה"ב).

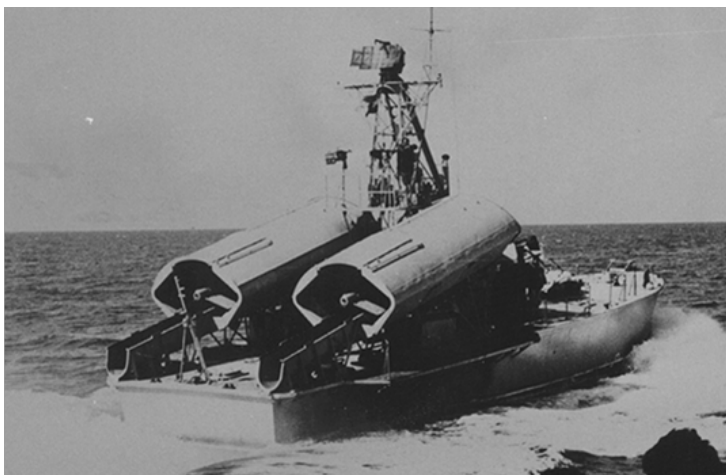
תוצאת מלחמת ששת הימים (יוני 1967) פגעה קשות ביוקרתה של מצרים. מבחינת הזירה הימית הייתה זו תקופת שפל קשה ללא תקדים. תעלת סואץ נחסמה לשיט, עובדה שגרמה הפסדים כספיים לקופה המצרית, וכן לכך שהצי המצרי התפצל לשתי זירות לחימה ללא קשר רציף ביניהן, למעט שינוע של כלי שיט קטנים, חלפים ותחמושת בדרכי היבשה הארוכות והמשובשות (לדוגמה דרך ואדי קינא במדבר המזרחי).

השליטה של חיל הים הישראלי והפגנת הנוכחות מול פני המצרים במפרצי חצי האי סיני (מפרץ אילת ומפרץ סואץ) פגעה אף היא ביוקרת המצרים, הן בשל ההפקה של נפט גולמי משדות הנפט במפרץ סואץ, והן משום יכולתה של ישראל לבצע פעילות ימית התקפית במפרץ סואץ, כמו למשל הפשיטות על אי גרין והאי שדואן, או ההנחתה הימית של כוח משוריין במפרץ סואץ בספטמבר 1969, מבצע שגרם לזעזוע במצרים, והביא להדחתו המיידית של מפקד הצי המצרי דאז בידי הנשיא נאצר. (כשנה לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים הוחזר אותו מפקד לכהונתו בידי הנשיא סאדאת).

בהשוואה לחוסר המעש שלו במלחמת ששת הימים, יש לציין כי בין השנים 1967-1970, לרבות בתקופת מלחמת ההתשה, התעשת הצי המצרי מעט, וביצע מספר פעולות שהעלו את המורל במצרים בכלל ובשורות הצי בפרט. כמו למשל הטבעת המשחתת הישראלית "אילת" באוקטובר 1967 צפונית מזרחית לפורט סעיד, וזאת לראשונה באמצעות טילי ים-ים מתוצרת סובייטית. מאז אירוע זה נחוג יום טביעת המשחתת "אילת" כיום הצי המצרי.

בנוסף לכך, יוזכרו פעולות חבלה מוצלחות מנקודת מבט מצרית בספינות ישראליות בנמל אילת, שביצעה יחידת אנשי הצפרדע של הצי המצרי (1969-1970) לאחר 'מבצע רביב'¹³ (ככל הנראה כדי להרתיע את ישראל ממבצעים דומים נוספים), כמו גם פעילות חבלה במערב אפריקה במתקן קידוח ימי שהיה בדרכו לישראל, ונועד לשרת אותה להפקת נפט במפרץ סואץ. עוד יש לציין פעילות של הפגזת חופי צפון סיני בנובמבר 1969 על ידי זוג משחתות "סקורי" (עם יכולת נ"מ משופרת) שאובטחו בידי ספינות טילים מדגם "אוסה", וכן מספר סיוורים מבצעיים של צוללות לאיסוף מודיעין מול חופי ישראל בים התיכון.

13 מבצע רביב היה פשיטה משורינת שערך צה"ל ב-9 בספטמבר 1969, במהלך מלחמת ההתשה. כוח שריון ישראלי שהוסווה ככוח מצרי הונחת מים סוף אל החוף המערבי של מפרץ סואץ, שם פשט על יעדים צבאיים לאורך 70 קילומטרים. הייתה זו הפעולה היבשתית הנרחבת היחידה במהלך מלחמת ההתשה.

איור 2: ספינת טילים מדגם KOMAR, שני סטי"לים מדגם זה שיגרו ארבעה טילים שהטביעו את המשחתת אילת (תצלום בצפון מפרץ סואץ באדיבותו של אזרן כוכבי)

לקראת ובמהלך מלחמת יום הכיפורים

בין השנים 1970-1973 התכונן הצי המצרי, כמו שאר זרועות הצבא, למלחמת יום הכיפורים. הצי המצרי לא הצטייד כמעט בכלי שיט חדשים בתקופה זו לנוכח ההבנה של ההנהגה המצרית. לפיה הצי ממילא בעל חולשה הנובעת מנחיתותו של חיל האוויר, וחוסר יכולתו להעניק לצי חיפוי אווירי.¹⁴

נראה, כי באותן שנות ההכנה למלחמת יום הכיפורים הזירה העיקרית מבחינת הצי המצרי הייתה זירת הים האדום. שם, בהתחשב במגבלות החשש מחיל האוויר הישראלי, הוטלו עליו שתי משימות בעלות משמעות אסטרטגית/אופרטיבית.

- האחת, חסימת השיט לישראל וממנה במרכז ודרום הים האדום באמצעות צוללות ומשחתות על מנת למנוע תנועה מנמל אילת ואילו.
- השנייה, ביצוע מיקוש ימי בדרום מפרץ סואץ, בעיקר במיצרי יובל, על מנת לשבש תנועת מכליות שהובילו נפט גולמי שהופק במפרץ סואץ לקו צינור הנפט באילת (המיקוש גרם לטביעתה של המכלית 'סיריס', שפעלה בשירות ישראל, בעת שהייתה בדרכה מאילת למפרץ סואץ).

בראיית הצי המצרי, שתי המשימות בוצעו בהצלחה. יתרה מכך, משימת חסימת השיט הישראלי בים האדום הייתה מוצלחת עוד יותר, שכן שימשה קלף מיקוח משמעותי בידי

¹⁴ שאזלי, סעד אל דין, חציית התעלה, צה"ל הוצאת מערכות, 1987, עמ' 16-17 (זיכרונות הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום הכיפורים).

המצרים בעת המו"מ על הסרת המצור מעל הארמיה השלישית המצרית שהייתה נצורה בגדה המערבית והמזרחית של דרום התעלה. עם זאת, משימת המיקוש הימי שכללה הטלה של כ-70 מוקשים ימיים, הושגה חלקית, שכן חיל הים הישראלי הצליח תוך זמן קצר ליצור מעבר חלופי למיצרי יובל ותנועת כלי שיט צבאיים ומכליות בשירות ישראל המשיכו להפליג דרך אותו מעבר חלופי (מעבר מילאן).

איור 3: מיצרי יובל (JUBAL) – פתח הכניסה הדרומי של מפרץ סואץ, תיאור סכמטי של שדה המוקשים הימי

בצד שתי המשימות המרכזיות בים האדום, שהצי המצרי (כאמור בראייתו), עמד בהן, הוטלו על הצי עוד מספר משימות ברובד הטקטי/אופרטיבי שבהן הוא נכשל. מבין משימות אלו ניתן לציין את הניסיון לחסום את השיט לישראל במרכז הים התיכון תוך התבססות על פריסה מוקדמת בנמל לובי; את התבוסה המוחצת בקרבות הים-ים מול ספינות הטיילים הישראליות בים התיכון, תבוסה שבעקבותיה הסתגר הצי המצרי בנמליו בים התיכון. כמו גם שיבוש פעולות הקומנדו הימי המצרי במפרץ סואץ שנועדו להשתלב במאמץ המצרי שלא צלח, לכבוש באמצעות חטיבה ממוכנת ויחידות קומנדו את ציר החוף המזרחי של מפרץ סואץ מראס מסלה בצפון ועד מבואות שארם א-שייח בדרום.

פעמי השלום עם ישראל

אם המחצית הראשונה של שנות ה-70 עמדה בסימן של המלחמה וההכנות לה, הרי שהמחצית השנייה של אותו עשור עמדה בסימן של השלום ופעמיו. לאחר מלחמת יום הכיפורים נחתמו הסכמי ההפרדה, תעלת סואץ נפתחה לשיט ביוני 1975, לאחר שהייתה חסומה שמונה שנים. בהמשך, בשנת 1979 נחתם הסכם השלום בין מצרים לישראל.

להסכם השלום בין שתי המדינות היה גם מימוש בהיבט הימי. בספטמבר 1979 הגיעו הנשיא סאדאת ופמלייתו לביקור נשיאותי בנמל חיפה על גבי היאכטה הנשיאותית ("אל-חוריה" שנקראה בעבר "מחרוסה" ושנבנתה בזמנו עבור המושל איסמעיל לרגל חנוכת תעלת סואץ בשנת 1869). היאכטה לוותה על ידי שייטת שכללה משחתת וזוג סטי"לים. חודשים ספורים לאחר מכן (במאי 1980) נערך ביקור גומלין של שייטת סטי"לים ישראלית בנמל אלכסנדריה.

מאז מלחמת יום הכיפורים לא היה הצי המצרי שותף בפעילות מלחמתית כלשהי באזור למעט התמודדות נגד פעילויות של טרור ימי בשני העשורים האחרונים, כפי שיתואר בהמשך. את עיקר מאמציו בשנים שלאחר מלחמת יום הכיפורים, השקיע הצי המצרי במאמצי רכש תוך שהחליט (כמו שאר זרועות הצבא המצרי) להתנתק מהתלות באמצעי לחימה (אמל"ח) ימיים סובייטיים, והחל לגוון את הצטיידותו הימית במדינות מערב אירופה (בריטניה, צרפת, איטליה, ספרד), ובשלב הביניים התבסס גם על רכש בשוק הסיני. תהליך זה החל בשנות שלטונו האחרונות של סאדאת, ונמשך בימי יורשו הנשיא חוסני מובארק. מאז תחילת שנות ה-90, לאחר מלחמת המפרץ הראשונה, החל הצי המצרי לקלוט אמל"ח ימי מתוצרת ארה"ב, ובכלל זה כלי שיט שטח משומשים מעודפי הצי האמריקאי.

איור 4: סטי"ל מדגם OSA מלווה על ידי סטי"ל ישראלי בכניסה לנמל חיפה ספטמבר 1979

איור 5: ספינת טילים ישראלית נכנסת לנמל אלכסנדריה במאי 1980, ברקע ארמונות ראס אל-תיין

מאז הסכם השלום עם ישראל בסוף שנות ה-70, נפתח הצי המצרי לעולם המערבי לא רק בהיבטים של רכש והתעצמות, אלא גם בהיבטים של שיתופי פעולה נרחבים כגון תרגילים משותפים, אימונים, הדרכה, אימוץ תורות לחימה ימיות ותחזוקה. בהקשר לאימונים ולתרגילים המשותפים תצוין סדרת תרגילי "כוכב זוהר" עם ארה"ב, שהחלו בתחילת שנות ה-80, וכללו גם שילוב של זרועות הים של שני הצדדים, תרגילים עם ציי בריטניה, צרפת ויוון ובמקרה אחד לפחות (בשנת 2012) עם הצי הטורקי בים התיכון, וכן עם הצי הסעודי בים האדום.

המאה ה-21

תנופת הרכש הימי בתקופת כהונתו של הנשיא מובארק (1981-2011) נמשכה, אם כי בעשור האחרון לכהונתו לא ניכרה התעצמות יוצאת דופן של כלי לוחמה מקו ראשון. בעשור זה קלט הצי המצרי בעיקר כלים משומשים מקו שני. אולם בשלהי כהונתו של הנשיא מובארק נחתמו לפחות שני חוזי רכש חשובים לבניית כלי שיט חדשים ומשמעותיים: החוזה האחד, בנייה של ארבע קורבטות טילים מדגם "אמבסדור" בארה"ב. החוזה השני, שנחתם בסוף ימי כהונתו של מובארק, היה החוזה לבניית הזוג הראשון של צוללות חדשות מדגם 209 בגרמניה.

עיקר תנופת הרכש המשמעותית עבור הצי המצרי, הנסקרת והמדוברת בהרחבה בשנים האחרונות, באה לידי ביטוי בולט בחומש האחרון, מאז עלייתו של הנשיא עבד אל-פאתח א-סיסי לשלטון במצרים.

באופן דומה לשני המנהיגים, האחד במאה ה-19 (מוחמד עלי) והשני במאה ה-20 (גמאל עבד אל-נאצר) שראו בחזונום את מצרים כמעצמה ימית אזורית, מוערך כי גם הנשיא א-סיסי רואה כיום לנגד עיניו את החזון של הקמת צי בעל עוצמה שיקנה למצרים מעמד של מעצמה ימית אזורית, גם בזירת הים האדום וגם בזירת הים התיכון. זאת, לנוכח הנכסים הימיים הכלכליים שיש להגן עליהם במרחב הימי, ולנוכח מפת האיומים והאתגרים העומדים בפני מצרים בתקופה הנוכחית גם מצד גורמי איום מדינתיים (כמו איראן, תימן, טורקיה, לוב) וגם מצד גורמי טרור הפועלים במרחב הימי: אל קאעידה, דעא"ש מתוך חצי האי סיני ומשטחה של לוב, ארגונים חות"ים בתימן, ובמידה מסוימת פעילות של פירטיות ימית במפרץ עדן והים הערבי. דומה כי אירועי שנת 2019 ממחישים היטב את טיבם של איומי הייחוס מולם מתמודדת מצרים, גם בדרום הים האדום, גם איומי טרור פנימי וגם פעלתנות טורקית בהקשר לאזורי הכלכלה הבלעדיים בים התיכון.

מאפייני ההתעצמות של הצי המצרי בעשור האחרון

המאפיינים וכיווני ההתעצמות של הצי המצרי כפי שהם באו ובאים לידי ביטוי בשנים האחרונות:

- **צוללות:** הצי המצרי רכש מגרמניה ארבע צוללות חדשות מדגם 209/1400. בניית שלוש צוללות הושלמה והן נמסרו לצי המצרי, הרביעית עדיין בבנייה. כנראה שהעסקה עם המספנה הגרמנית תכלול עוד שתי צוללות. דגם זה שנבנה בגרמניה מתווסף לארבע צוללות ROMEO מתוצרת סין שנמסרו לצי המצרי בשנות ה-80 של המאה הקודמת, אך עברו בשנים האחרונות תהליך של שדרוג והשבחה שכולל התקנת מערכות נשק מתוצרת ארה"ב, ובכלל זה טילי HARPON.
- **כלי שיט שטח רב-תכליתיים:** בתחום זה המבחר הוא רב ומגוון, גם מבחינת מקורות הרכש וגם מבחינת סוגי כלי השיט ודגמיהם. בקטגוריה זו נכללים בדרך כלל כלים שנבנו במיוחד עבור הצי המצרי, ולא כלים משומשים מיד שנייה כבעבר. ברשימת סוגי כלי השיט שסופקו בשנים האחרונות ועוד יסופקו בשנים הקרובות נכללים נושאות מסוקים וגייסות, משחתות, פריגטות וקורבטות.
- שתי נושאות מסוקים וגייסות מדגם Mistral נבנו בצרפת במקורן עבור רוסיה, אולם סופקו בסופו של דבר לצי המצרי בשנת 2015. האחת נושאת את שמו של גמאל עבד אל-נאצר, והשנייה את שמו של אנואר אל-סאדאת. בינואר 2017

- כשהוקם באופן רשמי "הצי הדרומי" שמפקדתו ספאג'ה, הוצבה במקום אחת מנושאות המסוקים החדשה, ובאותו טקס הונף עליה נס השירות של הצי המצרי.
- ארבע קורבטות טילים מתוצרת ארה"ב מדגם Ambassador נמסרו לצי המצרי בין השנים 2013-2015 ונושאות במצרים את כינוי הדגם Ezzat (כאמור על שמו של מפקד הצי המצרי ששימש בתפקידו בין השנים 1952-1967). גם שאר שלושת הקורבטות נושאות את שמותיהם של מפקדי צי לשעבר, שהלכו לעולמם.
 - משחתת/פריגטה רב-תכליתית מדגם-Fremm מתוצרת צרפתית נבנתה במקורה עבור הצי הצרפתי, אולם בהמשך נרכשה על ידי מצרים וסופקה לצי המצרי במחצית השנייה של שנת 2015.
 - ארבע קורבטות רב-תכליתיות מדגם-Go-wind מתוצרת צרפתית. הראשונה נבנתה במספנה בצרפת ושאר השלושה נבנו/תבנינה על פי ההסכם במספנה באלכסנדריה.
 - זוג פריגטות (הפעם יד שנייה) מדגם Pohang, מתוצרת דרום קוריא, ניתנו כשי לצי המצרי בשנת 2017.
 - קורבטה מדגם 'Molniya' (פרויקט 1242) מתוצרת רוסית, נמסרה לצי המצרי בשנת 2015 ככל הידוע ללא טילים.
 - לאחרונה נודע כי ממשלת גרמניה מאשרת את מכירתן למצרים של שש פריגטות מדגם Mako-200, שלוש מהן תבונה במספנות טיסן-קרופ בגרמניה ושלוש האחרות במצרים.
 - מלבד ההצטיידות בפלטפורמות חדשות יצוין כי מעת לעת שוקד הצי המצרי לשדרג ולשפר את כלי השיט שנקלטו בעשורים הקודמים, כמו לדוגמה פריגטות מדגם O.H.P. שנמסרו בשנות ה-90 לצי המצרי מעודפי הצי האמריקאי.
 - **כלי טיס למשימות ימיות:** בעוצמה הימית של מצרים יש לכלול גם מגוון של כלי טיס למשימות שונות כגון מטוסי התראה ופיקוד, מטוסי קרב לתקיפת מטרות ימיות. ולאחרונה נבחנת או אף סוכמה עסקה לרכש מטוסי Dassault Rafale מתוצרת צרפתית בגרסה ימית שיהיו חמושים בטיילי אוויריים ו/או מטוסי Mig-29 M מתוצרת רוסית שיחומשו בטיילי kh-31. מעבר לכך, ברשות מצרים כמות רבה של מסוקים ימיים אם למטרות של לוחמה נגד צוללות או למשימות סער ותובלת גייסות. כמו כן נרכשו עשרות מסוקים KA-52K מרוסיה עבור נושאות המסוקים Mistral.
 - **כוחות מיוחדים:** תחת הפיקוד והשליטה של הצי המצרי ישנן שתי חטיבות הכוללות לוחמי קומנדו למשימות יבשתיות ואנשי צפרדע מאומנים ללוחמה תת-מימית לפגיעה בכלי שיט. חטיבה אחת מיועדת לפעול במסגרת "הצי הדרומי" שמפקדתו בספאג'ה, והחטיבה השנייה מיועדת להפעלה בים התיכון.

לסיכום מאפייני ההתעצמות כפי שבאה לידי ביטוי בשנים האחרונות יש לציין, ראשית שכולטת מגמת ההצטיידות בכלי שיט רב-תכליתיים גדולים שיהיו בעלי יכולת לפעול עצמאית הרחק מנמלי הבית. שנית, שכולטות השאיפה ובמידה רבה הנחישות המצרית לדרוש מהמספנה הזרה זיכיון לבנות או להרכיב חלק מהפלטרמות במצרים עצמה.

מאפייני הזירה הימית

הזירה הימית המצרית היא בעלת מאפיינים ייחודיים, בין היתר, משום היות מצרים צומת או-פוליטי במזרח התיכון. גבולותיה של מצרים ארוכים, וחלק נרחב מהם כולל גבולות ימיים. רצועת החוף המצרית בים התיכון ובים האדום משתרעת על פני כ-2,500 ק"מ. אזורי החוף במצרים לצד תוואי הנילוס, מאוכלסים בצפיפות גדולה יחסית לשאר חלקי מצרים. מתקנים רבים המהווים משאב ונכס אסטרטגי ממוקמים ברצועת החוף המצרית.

תעלת סואץ, המחברת את הים התיכון לים האדום בין נמל פורט סעיד בצפון לנמל פורט איברהים בדרום, היא באורך של כ-162 ק"מ. התעלה היא נכס אסטרטגי בעל חשיבות לאומית ובינלאומית גדולה שהדיגשה והעמיקה את חשיבותה האזורית של מצרים כצומת המגשר בין האוקיינוס האטלנטי והים התיכון לבין הים האדום והאוקיינוס ההודי. עם עלייתו של הנשיא עבד אל-פאתח א-סיסי לשלטון במצרים והיבחרו לנשיא בשנת 2014, הוא יזם פרויקט רחב היקף ושאפתני להרחבת תעלת סואץ הקיימת, במטרה להפוך את התנועה בה לדו-סטריית. הפרויקט הושלם במהירות ובקצב יוצאי דופן, ו"תעלת סואץ החדשה" נחנכה באוגוסט 2015. חשיבותה האסטרטגית והכלכלית של תעלת סואץ עבור המצרים אינה שנויה במחלוקת, וההגנה עליה היא אחת המשימות החשובות עבור הצי וכוחות הביטחון במצרים.

לנתוני היסוד האלה של הזירה הימית המצרית התווספו בשני העשורים האחרונים נכסים כלכליים בדמות משאבי אנרגיה, בעיקר מרבצים של גז טבעי בתחומי "המים הכלכליים" של מצרים. גם הנכס האסטרטגי של תעלת סואץ, וגם הנכסים הכלכליים בדמותם של מרבצי גז טבעי עתירי הון והכנסות (בים התיכון באופן מוכח ובים האדום פוטנציאל חזוי) מביאים לידי כך, שהצי המצרי שוקד כיום על פיתוח נמלים לשימוש צבאי בשלושה מוקדים. האחד בגארגוב (Gargoub) בסמיכות לגבול עם לוב. השני בפורט פואד (Port Fuad) מזרחית לפורט סעיד (Port Said) בצפון מזרח תעלת סואץ והשלישי בים האדום בראס בנאס (Ras Banas) בסמוך לגבול עם סודאן.¹⁵

Mahmoud Gamal, February 1, 2019, Egypt's navy modernization, The growth of new power 15 in the Middle east navalnews.net/egypts-navy-modernization-the-growth-of-new-power-in-the-middle-east

הפריסה של שלושת הבסיסים, שאותם מתכוון הצי המצרי לחזק, מעידה על כך שהוא רואה צורך לתת מענה גם לזירת הים האדום, וככל הנראה אף מדרום למיצרי באב אל-מנדב, כמו גם לזירת הים התיכון בגזרה המערבית בסמוך ללוב ובגזרה המזרחית בצפון סיני ובכלל זה כמובן בתעלת סואץ, שהיא העורק החיוני המקשר בין שתי הזירות.

בהתחשב במאפייני הזירה ובמכלול האתגרים והאיומים שמולם נערך כיום הצי המצרי, התקבלה החלטה אסטרטגית על ארגון מחודש של המרחב הימי המצרי וחלוקת הצי לשני ציים: "הצי הדרומי" בים האדום ו"הצי הצפוני" בים התיכון. חלוקה זו נעשתה על מנת לשפר ולייעל את בניין הכוח הימי והפעלתו. לאפשר לכל "צי" בהתאמה בכל זירה, יכולת הפעלה ושליטה עצמאית, וזאת להמעיט למינימום את התלות בין שתי הזירות כפי שהיה בעבר, כמו התלות שהיתה בתקופת השפל שנמשכה שמונה שנים כאשר תעלת סואץ הייתה חסומה.¹⁶

"המים הכלכליים" של מצרים

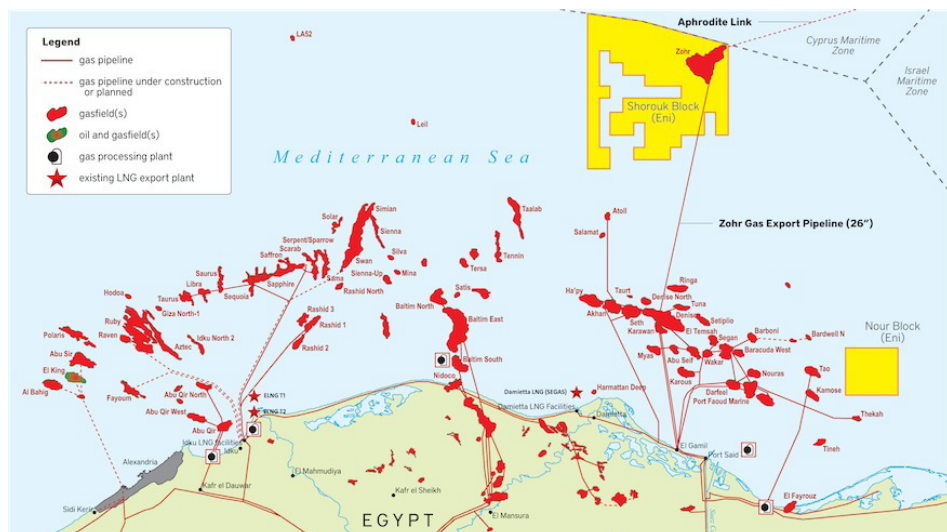
מצרים החלה להפיק נפט גולמי בתווך הימי עוד מהמחצית הראשונה של המאה ה-20 בעיקר משדות הנפט הימיים במפרץ סואץ. בתוך כך, מסוף שנות ה-90 של המאה הקודמת, ובמיוחד בעשור הנוכחי, חלה פריצת דרך דרמטית בגילוי ובהפקה של מרבצי גז טבעי במרחב הימי שבין אלכסנדריה במערב לבין חופי צפון סיני במזרח ולעומק הים במרחב "המים הכלכליים" של מצרים.

החזון המצרי הוא שעד שנת 2030 תתאפשר הפקת הגז במצרים, מצד אחד אספקה מלאה של הצריכה המקומית (ההולכת וגדלה עקב גידול האוכלוסין המצרי), ומצד שני תותיר עודפים גם ליצוא.

זאת ועוד, העושר הכלכלי במרחב הימי המצרי עתיד לגדול ככל שתתממשנה תנופת הפיתוח וההפקה של מרבצי גז גם בים האדום (בנוסף על המרבצים בים התיכון). במצרים יש ציפיות שהים האדום יהיה מרחב החיפושים הגדול הבא. בפברואר 2019 זכתה חברת האנרגייה הנורבגית NEPTUN ENERGY בזיכיון לפיתוח ולהפקה של שדות גז בים האדום בבלוק מספר 4 המשתרע במרחב שמדרום לראס ע'ארב שבדרום מפרץ סואץ ועד כ-100 ק"מ מצפון לנמל ע'רדקה. בספטמבר 2019 נסגר מכרז נוסף לחיפושי גז בעשרה מתחמים (בלוקים) בים האדום, המשתרעים עד לגבול עם סודאן בדרום.

¹⁶ בעניין החלוקה ל"צי דרומי" בים האדום ו-"צי צפוני" ר' מאמרו של שאול שי, The Egyptian navy in the Red sea 2017, ינואר 2017 www.idc.ac.il/he/research/ips/Documents/publication/5/ShaulShay16_1_17.pdf

כפי שהדברים נראים בסופו של העשור הנוכחי, התווך הימי של מצרים בים התיכון ובעתיד גם בים האדום, טומן בחובו אוצרות טבע יקרי ערך החיוניים למשאביה ולחוסנה הכלכלי של מצרים. הצורך להגן על נכסי "המים הכלכליים" במצרים אינו שנוי במחלוקת אצל מקבלי ההחלטות ומעצבי האסטרטגיה הלאומית במצרים, הן בקרב ההנהגה המצרית והן בקרב מפקדי הצבא והצי המצרי.

איור 6: מפה כללית של מרבצי הגז של מצרים בים התיכון¹⁷

האתגרים ואיומי הייחוס בתווך הימי והמענה להם

בעשור הראשון של המאה ה-21 התמודד העולם המערבי, ובכללו מצרים והמדינות הערביות הסוביות המתונות, עם נחת זרועו של הטרור הבינלאומי (תנועת קאעידה ושלוחותיה) לרבות ביצוע פעולות טרור בתווך הימי. הפיגוע הימי הראשון התבצע בתחילת העשור (אוקטובר 2000) נגד המשחתת האמריקאית "קול" במפרץ עדן. פיגוע זה ולאחריו הפיגוע המטלטל ב-11 בספטמבר 2001 בארה"ב, האירו זרקור רב-עוצמה על הפוטנציאל המסוכן של הטרור העולמי, לרבות נגד יעדים ימיים.

על רקע זה, ובהשראת ארה"ב, אימצו מדינות רבות דוקטרינה של "המודעות למרחב הימי", דוקטרינה שאחד מרגליה הוא ביטחון והגנה על המרחב הימי. מספר לא קטן של מדינות אימצו את הדוקטרינה, אולם לא נמצא תימוכין כלשהו שמצרים עשתה זאת למרות שהיא

ENI REPORTS NEW GAS DISCOVERY IN NOUR NORTH SINAI OFFSHORE EGYPT, 17 Energy Global News, www.energyglobalnews.com/eni-reports-new-gas-discovery-in-nour-north-sinai-offshore-egypt

בעלת כל התנאים הנחוצים לשם כך: יעדים כלכליים עתירי הון, גבול ימי ארוך, ולא מעט גורמים העוינים לאינטרסים של המדינה המצרית.¹⁸

העשור השני של המאה ה-21 לא הכהה את איומי הטרור. אדרבא, למשוואת האיומים הצטרפה משנת 2014 ישות טרוריסטית רצחנית בדמותה של "המדינה האסלאמית", שפרחה באזור הסהר הפורה, אך שלחה גרורות ממאירות לחצי האי סיני ולשכנה הלובית ממערב, השסועה מאז מלחמת האזרחים שם והפלתו של קדאפי.

שלוחת "המדינה האסלאמית" בסיני הפליאה במכותיה נגד יעדים בחצי האי סיני ובמצרים גופה. בהקשר הימי בולטים שני פיגועים: האחד (נובמבר 2014), השתלטות על ספינת טילים מדגם "טייגר", שהפליגה מפורט סעיד לסיור ביטחון שוטף. בחילופי אש עם החוטפים נאלצו המצרים להשמיד את הספינה.¹⁹ הפיגוע השני התרחש ביולי 2015 כשחוליית מחבלים שיגרה טיל נ"ט לעבר ספינת משמר מצרית שעגנה חול חוף שיח זוויד בצפון סיני.²⁰

עוד איומי טרור שהתבצעו בתקופה זו בתווך הימי נגעו בעיקר לתוכניות פיגוע באוניות סוחר שהפליגו בתעלת סואץ, וזאת על מנת לשבש את תנועת הספנות העוברת דרכה. ניסיון פיגוע בולט כזה, שלא צלח, היה שיגור של רקטות RPG לעבר אוניית מכולות גדולה בשם Cosco Asia ביולי 2013.²¹

מלבד ההתעוררות בפעילויותיו של הטרור הימי תצוין גם תופעת הפעילות הפירטית הימית במפרץ עדן שמקורה בסומליה. פעילות שבוודאי לא הייתה נוחה למצרים עקב החשש שהדבר יגרום להפחתת התנועה בתעלת סואץ, ומכאן גם ירידה בהכנסות ממנה. למרות פוטנציאל הסיכון הנובע מפעילות זו למצרים, לא נראה שהצי המצרי נקט פעילות מיוחדת על מנת להשתלב בסיכול ומיגור התופעה יחד עם הקהילה הבינלאומית.

בהיבטים של איומים ימיים מדינתיים, הטלטלה בעולם הערבי במהלך העשור הנוכחי מצאה את ביטוייה גם בקרב מדינות שחלקן גובלות עם מצרים במרחב הימי, בים התיכון ובים האדום, כמו לוב ממערב, סוריה בצפון (לרבות חידוש הנוכחות הימית הרוסית בים

18 להרחבה על דוקטרינת "המודעות למרחב הימי" ר' רם ארז, הערכה ימית רבתי לישראל 2018/19, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 168. hms.haifa.ac.il/images/reports/HE_Report_2018_19/Ram-Erez-2.pdf

19 פרטים רבים לגבי אירוע זה נותרו חסויים ולא פורסמו באופן רשמי.

20 Egypt navy ship 'hit by Sinai militants' missile, BBC, 16 July 2015, www.bbc.com/news/world-middle-east-33557180

21 התקפת טרור על ה"Cosco Asia" בתעלת סואץ, חברת קוסקו, 1 בספטמבר 2013, www.coscoshipping.co.il/article/ה-תקפת-טרור-על-ה-Cosco-Asia

התיכון) ותימן בדרום. לכך יש להוסיף אתגרים מצד מדינות שהן יריבותיה המסורתיות של מצרים במזרח התיכון. טורקיה הסונית שמשתרה תומך כיום בתנועת האחים המוסלמים העוינת את משטרו של א-סיסי כמו גם תומכת בממשלה הלובית הממוקמת בטרפולי נגדה נלחם הגנרל חפטר מבנגזי הנתמך בין השאר על ידי מצרים. לאחרונה התחדד מוקד זה של טורקיה-לוב על רקע העיסוק בקביעת המים הכלכליים במזרח הים התיכון. מנגד חיזוק מעמדה הימי של איראן השיעית שהזרועות הימיות שלה (הצי האיראני ומשמרות המהפכה הימי) חורגות, זה מכבר, מתחומי המפרץ הפרסי, ומטילות חיתתן באוקיינוס ההודי, בים האדום (בין השאר באמצעות השלוחים החות'ים) המרכיב הימי האיראני הינו בעל פוטנציאל נוכחות גם בים התיכון, תוך התבססות אפשרית בעתיד בחוף הסורי והקמת מאחז ימי שם.

איור 7: אוניית המכולות COSCO שהייתה יעד לניסיון פיגוע בתעלת סואץ²²

לכל רשימת האימים והאתגרים הללו ממשיכה מצרים להביא בחשבון אתגרים ותיקים מקדמא דנא בים האדום – סודאן ואתיופיה – שבתחומן עובר עורק החיים של מצרים: נהר הנילוס.

הנה כי כן, האתגרים והאימים בזירה הימית העומדים בפניה של מצרים ועל נכסיה הכלכליים (במיוחד תעלת סואץ ומרבצי הנפט והגז הימיים), משתנים מעת לעת, אולם עוצמתם מצריכה את מצרים להעמיד מולם כיום מענה ימי הולם, הן בזירת הים האדום וככל הנראה גם במפרץ עדן מדרום למיצרי באב אל-מנדב, והן במרחבי הים התיכון לפחות עד מרכז הים התיכון במערב.

אין מחלוקת כי התווך הימי שבתחומי המדינה המצרית – הכולל את הים התיכון, את תעלת סואץ ואת הים האדום – מהווה על נכסיו ומשאביו, אבן פינה בתפיסת הביטחון הלאומי של מצרים.

בעניין המענה לאתגרים ולאיומים בתווך הימי, נראה כי כדאי לצטט עיקרי הדברים שנאמרו מפי מפקד הצי המצרי, פריק אחמד ח'אלד חסן סעיד, בנאום שנשא בחודש אוקטובר האחרון לרגל יום הצי המצרי:²³

- הכוח הימי המצרי, עם אימוניו הטובים, יחידותיו וכלי הנשק הימיים המתקדמים שלו, ממלא את תפקידו בעוצמה, כדי להגן על חופי מצרים ועל המים הטריטוריאליים שלה, הגנה על היעדים הכלכליים, אכיפת חוקי המדינה בים וכיבוד ריבונות מצרים במים הטריטוריאליים והכלכליים, בנוסף לתפקידה בלחימה נגד הטרור.
- הכוחות הימיים עוסקים באבטחת החופים המצריים בים התיכון ובים האדום במשך 24 שעות ביממה בשיתוף כל הזרועות, באבטחת הנמלים, נתיבי השיט והמעבר בתעלת סואץ.
- הכוחות הימיים מופקדים על הגנת גבולותיה, האינטרסים שלה ואוצרותיה לשנים הבאות, וערוכים להתמודד עם כל האתגרים שעומדים בפני האומה המצרית באזורים הנוכחיים והצפויים.

דומה כי דבריו לעיל של מפקד הצי המצרי משקפים את החזון והראייה האסטרטגית של ההנהגה המצרית הנוכחית המוכתבים בהשראתו של הנשיא א-סיסי²⁴ ומתיישבים עימם.

התווך הימי שבתחומי המדינה המצרית, הכולל את הים התיכון, את תעלת סואץ ואת הים האדום, מהווה על נכסיו ומשאביו אבן פינה בתפיסת הביטחון הלאומי של מצרים. משכך אין זה מפתיע שהצי המצרי זוכה בשנים האחרונות לנתח תקציבי גדול על מנת לממש תהליכי התעצמות ופיתוח משמעותיים.

23 תרגום חופשי מתוך סרטון שהתפרסם לרגל יום הצי המצרי באוקטובר 2019 ושכלל נאום שנשא מפקד הצי. עיקרי הנאום תורגמו על ידי מר פסח מלובני. www.youtube.com/watch?v=8DNMJIX_o78&feature=youtu.be

24 בעניין תפיסת העוצמה הימית על ידי א-סיסי, יהיה נכון לשער כי הוא רואה בבניין הכוח העתידי של הצי המצרי, בין השאר, כמטרה שנועדה להפוך את מצרים למעצמה אזורית. גם להתערב למענן של מדינות ידידותיות וגם להגן על נכסיה הכלכליים בים התיכון ובים האדום (הגנה על מרחבי המים הכלכליים העצומים כמו גם הגנה על תעלת סואץ ועל חופש התנועה ממנה ואליה כולל מחוץ לתחום המים הריבוניים של מצרים, כגון מיצר באב אל-מנדב בדרום הים האדום), ר' ערן לרמן, *אבן הראשה: א-סיסי, יציבותה של מצרים ועתידו של מזרח הים התיכון*, JISS מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון. jiss.org.il/he/lerman-the-keystone-sisi-egyptian-stability-and-the-future-of-the-eastern-mediterranean

נשאלת כעת השאלה: האם ישראל נכללת ברשימת איומי הייחוס בתווך הימי? כל עוד המשטר הנוכחי במצרים עומד על תילו, הרי שהדעת נותנת כי ישראל איננה מהווה איום. אדרבא, אילו היה ניתן מבחינת מצרים לשכפל את ישראל גם לגבולה המערבי (במקום לוב) או לגבולה הדרומי (במקום סודאן), הרי שהיתה עושה זאת בחפץ לב. הימצאותה של ישראל חזקה בגבולה המזרחי של מצרים היא אינטרס אסטרטגי מצרי, לפחות מנקודת ראותו של המשטר הנוכחי, ומלחמתו המתישה והמדממת עם גורמי המדינה האסלאמית בסיני.

האם ישראל מהווה אתגר לצי המצרי? התשובה לכך היא ככל הנראה חיובית. זרוע הים הישראלית מוערכת במצרים כגורם בעל עוצמה הראוי מצד אחד לשמש "סמן ימני" לצרכים של "רף ייחוס (Bench Marking)" (על משקל: "קשה באימונים קל בקרב"), ומצד שני מודל לחיקוי כמאמר הפתגם "הדשא אצל השכן ירוק יותר".

סיכום ומסקנות

הארסנל הימי הכלול בתוכנית ההתעצמות של הצי המצרי בעשור האחרון מרשים ביותר והוא כולל: צוללות מתקדמות מגרמניה, ואולי בעתיד גם דגם מתקדם מסין; נושאות מסוקים מצרפת; כלי שיט שטח רב-תכליתיים, פריגטות, קורבטות וספינות נגד צוללות ממיטב המספנות במערב אירופה, ארצות הברית, דרום קוריאה, רוסיה וסין. לכך יש להוסיף כמובן מגוון של כלי טיס למשימות ימיות כמו גם אמצעים מגוונים ורבים של מערכות נשק וציוד אלקטרוניקה, אף הן ממיטב התעשיות הביטחוניות של אותן מדינות.

יש האומרים (במידה רבה של צדק) כי הצי המצרי רוכש פלטפורמות ואמצעים "מכל הבא ליד". מצד אחד, יש בכך יתרון של אי-תלות בספק אחד. מצד שני, יש כאן חסרון ונקודת תורפה באשר ליכולתו של הצי לתפעל ולתחזק בצורה נאותה ולאורך זמן את כלי השיט ומערכות האמל"ח ממקורות רכש שונים מבחינה טכנולוגית וטכנו-לוגיסטית.

כעת לשאלה שבה פתחנו פרק זה: האם אכן כתחזיתו של החוקר באז-יאניס, פניו של הצי המצרי להיכלל בהגדרת המונח "צי של מים ירוקים"? מצד אחד, מבחינת הסוגים, הכמות והאיכות של הפלטפורמות והמערכות שעליהן, הרי שהשלמת תהליך ההתעצמות מציבה את הצי המצרי כאחד הציים המתקדמים והמודרניים במזרח התיכון בשתי זירות הלחימה: בים תיכון ובים אדום. מצד שני, מבחנו האמיתי של צי המתיימר להיות "צי ירוק" איננו רק בהיבט של בניין הכוח, היינו בכמות ובמשקל "הברזלים" העומדים לרשותו. על מנת לענות על ההגדרה של "צי ירוק", על הצי המצרי לעמוד בעתיד, בד בבד, עם מימוש התעצמותו, גם במבחנים נוספים של הפעלת הכוח, לרבות שיתוף פעולה עם שחקנים

נוספים במרחב בעלי אינטרס משותף, תחזוקה נאותה לרבות יכולות של פיתוח בנייה, וייצור עצמיות והכשרת כוח אדם מקצועי ומיומן.

תיאודור באזיאניס, מי שמייחס לצי המצרי את הכיוון העתידי של "צי ירוק", גורס שמצרים היא שחקנית היסטורית וקריטית ליציבות ולביטחון האזור. לדעתו, המודרניזציה הימית החדשה "משקפת גישה אסטרטגית הוליסטית לנוכח שינויים גאופוליטיים עכשוויים ועתידיים ותגובה לדינמיקה הנובעת מהסביבה הימית....בניית 'חיל הים הירוק' מסמנת פניית פרסה במרדף אחר תפקיד משופר באזור", מצד אחד.²⁵

מצד שני, לא מעטים הם הפרשנים המביעים דעה פסימית באשר ליכולתו של הצי המצרי לעמוד באותם מבחנים וקריטריונים של "צי ירוק", ובמיוחד במה שנוגע להיבט התפעולי והתחזוקתי. לדעת כותב מאמר זה מוקדם עדיין לשפוט, ובהחלט אפשרי שנהיה מופתעים בהקשר זה, שכן על הפרק עומד שגשוג כלכלי אדיר שטומן באמתחתו בעתיד יכולות מימון בלתי מוגבלות. מה עוד שהחשיפה לציים מערביים מתקדמים יתרמו גם הם בהקשר זה.

באשר להיבט התחזוקתי, היטיב לבטא את הדברים מחמוד גמאל (פרשן מצרי להלן בתרגום חופשי): "מצרים צריכה כעת לשקול אפילו במעט כדי לפתור את בעיות התחזוקה והתמיכה הלוגיסטית בכלי השיט שנכנסו לשירות לאחרונה או לאלה שייכנסו לשירות בעתיד הקרוב, מכיוון שאם נושא זה לא ימצא את פתרונו הדבר יהיה סיוט אמיתי לצי".²⁶

כמו כן הוא רואה (בצדק) את ההכרח בשיפור יכולתו של חיל האוויר המצרי ואת התחמשותו במטוסים מתקדמים מתוצרת צרפתית ורוסית שיהיו חמושים בטיילי אוויר ים על מנת לספק כיסוי אווירי לספינות הצי המצרי.²⁷

לסיום, תופעת ההתעצמות חסרת התקדים של הצי המצרי בחומש האחרון היא מיוחדת, מעניינת ומצריכה המשך מעקב ופיקוח. ההסבר הסביר הוא שבניין הכוח הימי של מצרים נועד להקנות למצרים מעמד של מעצמה אזורית ימית לנוכח האתגרים ואיומי הייחוס העומדים בפניה בעת הנוכחית. במיוחד לאור המשאבים הכלכליים שעליהם יש להגן בתוך הימי. מעבר לשיתוף הפעולה הקיים כיום בהיבט הביטחוני מבחינת התמודדות עם הטרור הוא שיתוף פעולה אנרגטי, יש לישראל אינטרס חיוני בשיתוף פעולה עם הצי המצרי נוכח האינטרסים המשותפים באזור. לצד זאת, אין להתעלם מפוטנציאל הסיכון הכרוך בעוצמה ימית זו, בנסיבות של חילופי המשטר במדינה זו.

25 Theodore Bazinis, שם

26 Mahmoud Gamal, שם

27 Mahmoud Gamal, שם

באשר לתפיסה האסטרטגית של מצרים, ממכלול הדברים על אודות המרכיב הימי המצרי ניתן בהחלט להתייחס למצרים, כאל אחת המדינות הבודדות במזרח התיכון (אחרי טורקיה ואולי גם איראן) שיש להן אסטרטגיה ימית, אם לא דה-יורה לפחות דה-פקטו, זאת בהתחשב בגורמים הבאים:

- ברשות מצרים צי מלחמה בעל מורשת ימית ארוכת שנים, ההולך ומתעצם בשנים האחרונות מתוך ראייה אסטרטגית שנועדה להקנות למצרים מעמד של מעצמה אזורית.
- מצרים היא צומת ימית החולשת על נתיב שיט בין האוקיינוס האטלנטי והים התיכון לים האדום והאוקיינוס ההודי.
- למצרים תשתית ימית מפותחת של נמלים ומתקני חוף, הפרוסים לאורך כ-2,500 ק"מ בים התיכון ובים האדום.
- למצרים צי סוחר גדול, מרביתו בבעלות לאומית, שפועל ומתפתח בהתאם לתוכנית אסטרטגית עד לשנת 2030.²⁸
- למצרים מוסדות הדרכה ימיים רבים ומתקדמים המכשירים כוח אדם מקצועי הן לסקטור הצבאי והן לסקטור האזרחי/ספנותי.
- מעל הכול, במצרים חלו התפתחויות משמעותיות באזור המים הכלכליים הכוללות גילוי ופיתוח מרבצי גז טבעי במרחב הימי המצרי (באופן ודאי ומוכח בים התיכון ופוטנציאל עתידי סביר גם בים האדום).